

H O O F S T U K V .

DIE PATROON VAN NATURELLE-ADMINISTRASIE IN DIE

Z.A.R. TOT 1876:

DIE LAASTE FASE VAN 'N EKSPERIMENTELE
STADIUM.

ANDER AANSTELLINGS EN METODEDES IN NATURELLE-ADMINISTRASIE.

(1) ALBASINI AS RESIDENT-VREDEREGTER.

Albasini se afdanking in 1868 val eintlik moeilik te begryp: hy het sy werk goed gedoen en was bo alle twyfel 'n man van invloed onder die Bantoe. In ieder geval, hy is nie vergeet nie en in 1870 heraangestel met die titel Resident-Vrederegter. Sy wyk was Klein Spelonken en sy magte dié van landdros. Hierbenewens is hy weer verantwoordelik gemaak vir die invorder van opgaaf en hierdie keer is hom vergun om 10% van sy invorderings te neem as vergoeding.⁽¹⁾

In dieselfde tyd van sy aanstelling is aan hom geskryf deur die Uitvoerende Raad om voorstelle te doen oor Naturellesake. Hy het op die brief geantwoord nadat hy as Vrederegter aangestel is maar meer gevra as wat hy eintlik aangebied het. Eerstens wou hy 'n sekere aantal volk hê as „hulp publico“, tweedens 'n blok om misdadigers in te hou; derdens verlang hy Davhana se verskuiwing, vierdens wil hy weet hoe om met ou en behoeftige Naturelle te handel en met geweersmokkelaars. Ten slotte wys hy daarop dat die veldkornette se instruksies teenstrydig met syne is en dat moeilikhede daaruit kan voortvloei.⁽²⁾ Wat hy eintlik bedoel het is dat hul magte baie dieselfde is en dat moeilikhede uit hierdie oor-

(1) Staats Courant No. 355 ged. 6/12/1870. Vgl. De Vaal, Argiefjaarboek, 1953, I, p.138.

(2) R. 87/71 : Albasini aan U.R. ged. 9/12/70. Verwys na hul brief no. 1568 ged. 4/11/70.

vleueling kan voortvloei.

Desnieteenstaande het hy hom met hernude ywer aan sy taak gewy en op 9/12/1870 gerapporteer dat hy op 7/12/70 al begin het met 'n opname van die aantal hutte in sy gebied vir opgaaf-doeleindes.⁽³⁾ Vroeg die volgende jaar versoek hy dat 'n hutbelasting van 2/6 per hut gehef word totdat die volk weer gewoon daaraan is - dan mag dit verhoog word. Hy meld ook dat sy sukses tot dusver aan sy persoonlike bekendheid te danke is.⁽⁴⁾

Hierdie keer het hy gouer antwoord gekry as wat die geval tydens sy superintendentskap was: sy versoek vir Davhana se verskuiwing is toegestaan en dit word aan hom gelaat om dit te reël, sy voorstel van 2/6 hutbelasting is goedgekeur mits invordering „op de zachtst mogelyke wijze" geskied.⁽⁵⁾

Verdere verslae is gereeld deur Albasini ingestuur⁽⁶⁾ maar die bykans 60 harde jare wat hy agter die rug gehad het, het skynbaar op hom begin tel.

-
- (3) R. 88/71 : Albasini aan U.R., ged. 9/12/70. Hierby aangeheg is 'n brief aan die U.R. ged. 7/12/70 wat hom maan om versigtig te handel met die invordering van opgaaf.
- (4) R. 267/71 : Albasini aan President en U.R. ged. 14/1/71.
- (5) U.R. 18(ii) Kladb besluite, art. 10, ged. 20/3/71.
- (6) Vgl. R. 1075/71 ged. 13/9/71; R. 741/73 ged. 30/4/73.

In Augustus 1871 skryf hy aan die Uitvoerende Raad dat sy pos verander behoort te word tot een waarin die magte van 'n Vrederegter, Veldkornet, „Kaffermagistraat" en „Collecteur van kafferbelasting" gekombineer is „onder een ruim salaris".⁽⁷⁾ Die versoek is na die Volksraad verwys maar voor dit nog oorweeg is het Albasini sy bedanking ingedien wat deur die Landdros, toe nog op Marabastad, van die hand gewys is met 'n belofte dat 'n salaris aan Albasini betaal sal word.⁽⁸⁾

Vroeg in 1873 laat Albasini weer van hom hoor. Hy sien in die Staatskoerant dat 'n spoorlyn na Delagoabaai gebou gaan word „waardoor het heel wel mogentlik is dat er op de Noord oostelyke grenzen van Lydenburg door U.H.Ed. spoedig een commissaris voor de naturellen zal worden aangesteld en in dat geval ben ik zoo vry, indien aan die betrekking een ordentlijk salaris verbonden is, en dezelfde nog niet weggegeven mogt zijn daartoe te sollisiteren ik in die betrekking veel zoude kunne bydragen tot het ten uitvoer brengen van het werk voor de spoorwegslin". Hy meld voorts dat hy die wêreld ken, kaffertaal praat sowel as Portugees en Hollands.⁽⁹⁾

In Oktober 1873 oorweeg die Uitvoerende Raad tot 'n tweede brief van die landdros oor 'n salaris vir Albasini, en staan hom £60 per jaar toe en

(7) U.R. 18(ii) Kladbepsluit, 23/10/71, art. 50.

(8) U.R. 4, U.R.B., ged. 14/10/72, art. 23 :
Behandeling van brief van die Landdros in dier
voege, ged. 21/9/72.

(9) R. 741/73 : Albasini aan President, ged.
30/4/73.

versoek dat hy voortaan maandeliks verslag doen van ontvangte gelde en laasgenoemde by die landdros moet inbetaal. (10)

Op 16 Januarie 1875 is Albasini vir sy laaste ampstermyn as Vrederegter ingesweer⁽¹¹⁾ en het hy sy pos bekleed tot die Anneksasie in 1877. (12)

Die eksperiment om Albasini her aan te stel onder 'n meer bekende titel was die laaste van die noemenswaardige eksperimente van die regering van die Z.A.R. Daar was egter 'n paar ander gevalle waar persone spesiaal aangewys is om Naturellesake te hanteer maar in belangrikheid staan dit agter by die voorgemelde.

-
- (10) U.R. 5, U.R.B. ged. 13/10/73, art. 171 :
Brief van landdros Zoutpansberg ged.
25/7/73 onder behandeling.
- (11) Staats Courant No. 563 ged. 3/2/75
(G.K. No. 1803 ged. 1/2/75.)
- (12) In 1881 is Albasini aangestel as
Naturellekommissaris vir die noord-
oostelike gedeelte van Zoutpansberg,
d.w.s., „wyk Spelonken“, ten ooste
van die Dwarsrivier. (De Vaal,
Argiefjaarboek, 1953, I, p.142.

(2) 'N AGENT VIR ZULU-SAKE TE UTRECHT.

Die distrikte Utrecht en Vryheid kan vandag moeilik gesien word as deel van Transvaal maar was tog een tyd distrikte in die Republiek. Ten noorde van hierdie distrikte was die Swazi-stamme en ten suide en ooste daarvan Zulu. Naturellesake is gehanteer deur die gewone landsamptenare tot in die sewentigerjare toe 'n agent vir Zulusake aangestel is. C.F. Meyer van Utrecht was die eerste sodanige amptenaar gewees.⁽¹³⁾ In 1874 is G.M. Rudolph „als Zulu Agent aangesteld.... met een salaris van £125 's jaars".⁽¹⁴⁾ 'n Paar dae na hierdie aanstelling het die waarnemende landdros van Utrecht sekere voorstelle oor Naturellesake aan die Staatsprokureur gestuur. Die Uitvoerende Raad het daarop besluit om die Agent vir Zulusake te magtig om in suiwer kaffersake, en in siviele en geringe kriminele sake 'n aanskrywing per konstabel te stuur nadat die klaer 20/- of 30/- gedeponeer het. Die agent moet hiervan boekhou en maandeliks aan die President verslag doen. 'n Vonnis van die Zulu-agent kon alleen deur die President hersien word. Geen wetsagent kon in sulke sake optree nie.⁽¹⁵⁾

(13) R. 1538/72 : Meyer aan President, ged. 12/11/72. Hy teken die brief as „agent tussen de regering der Z.A.R. en het Zululand".

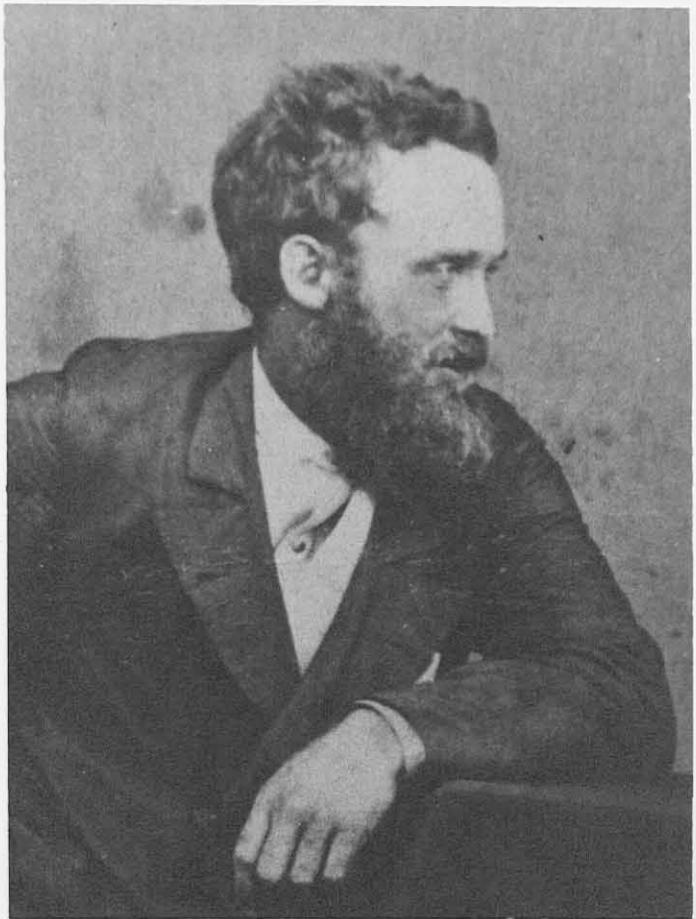
(14) U.R. 5, U.R.B. ged. 12/1/74, art. 11 : Kennisgewing van die President.

(15) U.R. 5, U.R.B. ged. 23/1/74, art. 26.

In 1875 word Rudolph betitel as
landdros ⁽¹⁶⁾ en skynbaar is die Zulu-agentskap
toe gestaak.

--oo0oo--

(16) U.R. 5, U.R.B. ged. 18/5/75, art. 119.

R. BELL

(3) 'N KOMMISSARIS BY DIE SWAZIES.

In Oos-Transvaal is R. Bell (junior) in 1873 aangestel as kaptein van die Nieuw Schotland Grens Corps met die rang van kommandant en is die mag gegee om belasting- lisensie- en ander sake in sy wyk te hanteer.⁽¹⁷⁾ In 1875 word hy Vrederegter⁽¹⁸⁾ en in Oktober van dieselfde jaar „besloten daar de Heer Rudolph te ver verwyderd is om de zaken by de Amaswasies behoorlyk te behartigen den Heer R. Bell, agent der kafferzaken, by de Amaswasies met meer mag te bekleeden, door hem voorloopig aan te stellen als commissaris by die Amaswasies". Die waarnemende President is opgedra om hom sy instruksies te gee.⁽¹⁹⁾ Tot einde Oktober 1876 was Bell nog „agent" gewees vir Swaziesake.⁽²⁰⁾ Op 1 November is hy aangestel as Onder-Kommissaris vir die gebied Nieuw Schotland - Lebombo.⁽²¹⁾

(17) U.R. 5, U.R.B. ged. 26/2/73, arts. 18-19.

(18) U.R. 5, U.R.B. ged. 18/2/75, art. 53.

(19) U.R. 5, U.R.B. ged. 11/10/75, art. 183.

(20) U.R. 5, U.R.B. ged. 30/8/76, art. 126.

(21) Staats Courant No. 662 van 6/12/76 (G.K. no. 424 van 5/12/76), Verdere besonderhede oor Bell verskyn in die afdeling oor die Onder-Kommissaris, Schultze, aangesien Bell feitlik Schultze se pos gevul het na laasgenocmde se bedanking.

(4) G. DONOVAN OP DIE S.W. GRENS.

G. Donovan is 'n ander persoon wat deur die Z.A.R. gebruik was. Donovan het in 1872 aan die President geskryf om 'n betrekking: „Believing that your Honor's Government intend appointing Native or Diplomatic Agents in some parts....I beg respectfully to make application for such an appointment in the Harts Rivier District". Hy deel verder mee hoe bekend hy met die stamme aldaar is.⁽²²⁾ Donovan was die agent vir Jacob Taaibosch, die Korannahoof en vir Gasebone in 1870 en was in 1871 al deur M.W. Pretorius genader oor traktate met Massouw en Taaibosch.⁽²³⁾ Blykbaar is hy deur die Z.A.R. gebruik in verband met die vasstelling van die grens tussen die Z.A.R. en die Korannas.⁽²⁴⁾

(22) R. 7/73 : Donovan aan President, ged.
De Beers New Rush, 17/12/72.

(23) R. 3270/80.

(24) R. 3270/80 : Stuk onderteken deur
P.J. Joubert, wn. President, ged.
16/4/75.

(5) SAMUEL MELVILL VAN LICHTENBURG.

Samuel Melvill is op 'n vaster voet en tot 'n groter mate deur die regering gebruik.

Hy is op 15/8/73 aangestel as „Gouvernements Landmeter“⁽²⁵⁾ op 16/8/73 as Kommissaris van Lichtenburg⁽²⁶⁾ en op 18/8/73 as Vrederegter.⁽²⁷⁾

Hierbenewens is hy op 9/1/74 „als agent onder de Naturellen in den omtrek van Lichtenburg en de Zuidwestelijke Grenzen“ aangestel.⁽²⁸⁾ Sy instruksies meld dat „De WelEdele Commissaris van Lichtenburg drie betrekkingen (bekleed)“, tewete „Agent onder de Naturellen“, landdros van die dorp en Vrederegter vir die dorp en Marico-distrik.⁽²⁹⁾ (In die Staatskoerant is aangekondig dat hy verlof kry as Landmeter-generaal.)⁽³⁰⁾

Melvill sou optree volgens „speciale instructiën welken hy van tijd tot tijd van de Regering zal ontvang.“⁽³¹⁾

Sy eerste opdrag was om die nodige reëlings te tref vir 'n ontmoeting tussen die President en die Rolong en Thlaping opperhoofde.⁽³²⁾ Daarna het hy gereeld van hom laat hoor oor sake soos die grens-

(25) Staats Courant No. 487 ged. 19/8/73 ;
(G.K. 1258 ged. 15/8/73.)

(26) Staats Courant No. 487 ged. 19/8/73 ;
(G.K. No. 1273 ged. 18/8/73.)

(27) Staats Courant No. 487 ged. 19/8/73 ;
(G.K. No. 1270 ged. 18/8/73.)

(28) R. 190/75 ; Instructiën voor den WelEdelen
Commissaris van Lichtenburg.

(29) Ibid.

(30) Byvoegsel tot Staats Courant ged. 27/10/75
(G.K. No. 2102, 26/10/75.)

(31) R. 190/75 ; do.

(32) R. 1592/73 ; S. Melvill aan S.S., ged.
11/10/73.

bepaling tussen die Z.A.R. en Gatsisibi,⁽³³⁾
Montshiwa en Molema se oortreding op blanke
plase,⁽³⁴⁾ eise van persone wat op kommando was
teen Montshiwa,⁽³⁵⁾ oor Massouw,⁽³⁶⁾ Molema en
Montshiwa,⁽³⁷⁾ oor grond vir „Kaptein David“ (dit
is Massouw)⁽³⁸⁾ en oor Naturelle wat nie permitte
vir gewere het nie en oortree op blanke plase.⁽³⁹⁾
Melvill het sy pos teen die einde van 1876 ontruim
en is opgevolg deur C.B. Scholtz as kommissaris
van Lichtenburg.⁽⁴⁰⁾

Die goudkommissaris te Pelgrimsrust het
ook oor Naturellesake aan die regering gerapporteer.⁽⁴¹⁾

(33) U.R. 5, U.R.B. art. 32, ged. 25/2/74.

(34) U.R. 5, U.R.B. art. 114 ged. 7/8/74.

(35) U.R. 5, U.R.B. ged. 2/12/74, art. 136.

(36) R. 1056/76 : Kom. van Lichtenburg aan
President ged. 2/5/76.

(37) R. 1628/76 : Kom. van Lichtenburg aan
S.S. ged. (geen)

(38) R. 2208/76 : Kom. van Lichtenburg aan
S.S. ged. 25/8/76.

(39) R. 1707/76 : Kom. van Lichtenburg aan
S.S. ged. 28/6/76.

(40) R. 159/77 : Scholtz aan President oor
Montsioa, ged. 6/1/77.

(41) R. 114/76 : Goudkommissaris aan S.S., ged.
Pelgrimsrust, 10/1/76.

(6) SPESIALE KOMMISSIES.

'n Laaste metode van administrasie wat toegepas is deur die Z.A.R. was kommissies om spesiale gevalle te ondersoek en aanbevelings te maak vir die oorkoming van die moeilikhede. Hoewel dit nie 'n direkte metode van administrasie is nie, is dit ongetwyfeld, veral in daardie dae, baie nou verbonde gewees aan die handhawing van orde en behoort vermeld te word.

Afgesien van die kommissies wat tydens die Groot Trek uitgestuur was om met Naturelle te onderhandel (byvoorbeeld die Retief-kommissie na Dingane) is herhaaldelik kommissies uitgestuur óf om 'n saak af te handel, óf om die ware toedrag van sake in 'n gebied agter te kom. Tewens daar is so vele male van kommissies gebruik gemaak dat dit nie doenlik is om elk te bespreek of selfs te noem nie. Daar moet volstaan word deur blote verwysing na die feite.

In 1847 is 'n kommissie gestuur om moeilikhede tussen Makwati, Matlala, Maraba, Mapela en Doris Buys op te los.⁽⁴²⁾

In 1854 is Kommandant-generaal W.F. Joubert, L.J. Nel, (Volksraadslid) en C. Faurie, (Heemraad) as kommissie na Mswazi in verband met sy moeilikheid met Somcuba⁽⁴³⁾ Dieselfde jaar is daar 'n kommissie

(42) R. 119/47 : Voortrekker-Argiefstukke, pp.251-253.

(43) S.A. Argiefstukke, Transvaal No. 3, p.23 : Kommissieraadsvergadering te Lydenburg, 6-10/11/54.

aangestel in verband met stamhoof Mamogale se trek tot op die Vrystaatse grens.⁽⁴⁴⁾ In 1857 is Landdros A. du Toit, P. Roets en J.G. Marais as kommissie benoem om Mankopane te besoek en werksvolk te probeer kry vir die burgers.⁽⁴⁵⁾ Die volgende jaar is 'n kommissie na Mpande en Cetchwayo om betrekkinge te reël. Kommandant C. Klopper, J.H. Visser en J.C. Stein het die kommissie uitgemaak⁽⁴⁶⁾ In dieselfde jaar het die Krygsraad 'n Kommissie gestuur insake Massouw en Mahura se voorbereiding vir oorlog.⁽⁴⁷⁾ In 1860 was daar 'n Kommissie oor sendingstasies⁽⁴⁸⁾ en die jaar daarop weer een na Mpande.⁽⁴⁹⁾ Twee jaar later is daar 'n kommissie na Montshiwa in verband met sekere klagtes wat hy gehad het en tydens die ondersoek is verwys na 'n kommissie wat hom in 1851 besoek het om die grens vas te stel.⁽⁵⁰⁾ Die volgende jaar 1864 is J.W. Viljoen en 'n ene Zander as kommissie na

-
- (44) R. 681/54 : Kopy van besluite van Kommissie (geen datum).
- (45) R. 1682/57 : Rapport aan den Hoog Edelen President, ged. Pretoria, 26/8/57.
- (46) S.A. Argiefstukke, Transvaal No. 3, pp.528-530 : Bylaag, 1858 : R. 2523a/58 No. 30.
- (47) R. 2224/58 : Verklaringe afgeneem deur die Kommissie.
- (48) S.A. Argiefstukke, Transvaal, No. 4, p.74 : Volksraadnotule, Pretoria, 10/9/60 e.v.d. 25/9/60, art. 127.
- (49) U.R. 1A, U.R.B. ged. Potchefstroom, 6/4/61, art. 10.
- (50) S.A. Argiefstukke, Transvaal, No. 4, p.180 : Volksraadnotule 12/10/63.

Mahura en andere⁽⁵¹⁾ en die jaar daarop is besluit om weer 'n kommissie na hom te stuur oor die grenskwessie.⁽⁵²⁾ In 1866 is 'n kommissie gestuur om die grens tussen die Swazie en die Z.A.R. te gaan vasstel⁽⁵³⁾ en 'n maand later is 'n tweede kommissie na Swaziland om vas te stel hoe sake na Mswazi se dood staan.⁽⁵⁴⁾

In 1869 is 'n kommissie na Zoutpansberg om sake daar reg te stel en onder andere aan die stamme te verduidelik dat die superintendente en diplomatieke agente afgeskaf is en hulle hulle nou tot die lande moet wend.⁽⁵⁵⁾ In 1871 is daar weer 'n kommissie na Swaziland om die gebied onder die republiek te bring⁽⁵⁶⁾ en in 1877 is 'n kommissie na Zeerust om 'n kapteinskapsaak te ondersoek. Hierdie kommissie het gevind dat die wettige opvolger nog te jonk is en het volgens Naturellereg 'n regent aangestel.⁽⁵⁷⁾

(51) R. 339/64 : Verslag ged. Soutpan, 13/6/64.

(52) U.R. 2, U.R.B. ged. 23/3/65, art. 16.

(53) R. 847/66 : C. Potgieter aan president ged. 24/8/66.

(54) U.R. 2, U.R.B. ged. 27/9/66, art. 2.

(55) U.R. 3, U.R.B. ged. 26/10/69, art. 21(a).

(56) U.R. 4, U.R.B. ged. 20/12/71, art. 130.

(57) R. 718/77 : Verslag van kommissie, ged. 13/2/77.

VOORSTELLE EN KRITIEK OOR DIE ADMINISTRASIE VAN
NATURELLESAKE.

Dit is duidelik dat die regering van die Z.A.R. redelik bont en inkonsekwent ge-eksperimenteer het met Naturelle-administrasie -iets wat eintlik nie nodig was nie in die lig van die feit dat sowel in Natal as Kaapland die kommissaris-idee al goed posgevat het. Benewens die regeringspogings in verband met Naturelle-administrasie het daar van die kant van die publiek en dienende amptenare in die laat sestiger- en begin sewentigerjare voorstelle en kritiek gekom - sommige in landsbelang en sommige in eie-belang.

Johan Abraham Weeber van Welgevonden, Schoemansdal, het byvoorbeeld beswaar gemaak teen Albasini wat „ageert als een soort kaffers-Magistraat in het wyk der Spelonken" en die President meegedeel: „het is myn nederig en eenvoudig verzoek dat zodanige diensten zo ook de verrigtens van kommandos aan eene andere beampte of aan de Veldkornet der wyk zal toe vertrouwd worden die alles even so goed en welligt beter kan en moet verrigt dan den W.E. Heer Albazini." (58) Maar hy was 'n enkeling te midde van vele wat ten gunste van spesiale amptenare was.

Die mense van Pretoria was van mening dat indien daar beter beheer oor die Naturelle was, hulle makliker diensvolk sou kon kry. Hulle stel voor in 'n memorie „dat er een bekwame, vertrouwend en belangstellend perzoon worde benoemd en aangesteld

(58) R. 3945/60 : Weeber aan President en U.R.,
ged. 28/8/60.

om opzigt te houden als toeziende Voogd, over genoemde dienstbare Kaffers...."(59)

Veldkornet A.P. van der Walt was 'n self-aangestelde spesiale amptenaar vir sekere kaffers. Daar was misverstand oor en hy verklaar „Ik ben niet aangesteld door de hooger autoriteiten als Kafferconsul maar ik ben aangesteld door den belanghebbers als opsigter over hun volk volgens contract en opvolger. Dit contract bestaat tussen A.P. van der Walt as Veldkornet en voorman met zijn menschen en met die Kaffer Kapitein Maheb met zijn volk."(60)

G.F. Lastdrager en 17 ander uit Zoutpansberg het in 1864 „eene Commissie uit ons midden" gevra om:

1. Alle kaffersake tussen hulle te laat ondersoek en reg te laat geskied;
2. Alle kaffersake tussen hulle en die blankes te laat ondersoek;
3. „Om alle mogelijke Kafferbelangen te behartigen, welke in verband staan met de veiligheid der omliggende natiën, welke met ons in vrede zijn."
4. Om alle kafferopgaaf regverdig te in en aan die regering te besorg en

(59) R. 434/63 : Memorie aan President en U.R., ged. Pretoria, 4/6/63.

(60) R. 722/63 : Verklaring van A.P. van der Walt voor Landdros F.K. Maré, ged. Pretoria, 24/9/63.

5. „Om zoveel mogelijk door regtvaardigheid aan de Natiën te bewijzen in hun regtvaardig eigenbelang, het belang alzoo te bevorderen van die Olifantsjagt.“

Die gevolge van so 'n kommissie sou wees dat die ivoorhandel bevorder sou word want dit sou 'n end meak aan die terughou van ivoor en rus en veiligheid sou herleef in die jagveld. Jag en handel sou weer floreer! (61)

In dieselfde jaar (1864) het 'n aantal mense by M.W. Pretorius daarop aangedring dat Naturelle-administrasie moes verbeter. „Naar ons oordeel zou, door de kaffers onder een geregeld administratie te brengen, voor gouvernement een jaarlyksche vermeerdering van inkomsten kunnen worden verkregen van minstens honderd pond sterling, terwijl en tevens voor de blanke bevolking door meerder dienst van hen voordeel uit zou ontslaan.“ (62)

Die volgende jaar het ene C. Botha en 26 ander van Malitzesland aan die Uitvoerende Raad tydens dié se sitting in Schoemansdal voorgestel dat aangesien die las van Naturelle-administrasie op die veldkornet rus en die las vir hom te groot is onder sy klein salaris, „een afzonderlyke persoon in elk wyk aan te stellen, die over de kaffirs kunnen handelen en die dezelfde magt hebben als dié der

(61) R. 39/64 : C.J. Lastdrager e.a. aan President en U.R., ged. Zoutpansberg, Januarie 1864.

(62) R. 625/64 : S. Smuts en 18 ander aan President en U.R., ged. Utrecht, 22/8/64.

veldcornetten.....". So 'n persoon moes van instruksies voorsien wees waarvolgens hulle kon handel. Volgens hulle sou sulke amptenare maklik te bekom wees en vrede en eensgesindheid sou onder die burgers heers. (63)

Veldkornet H.P. Malan het die volgende jaar (1866) aan die President voorgestel dat die Naturelle van die blankes geskei word in die veldkornetskappe en dat vir ieder 'n amptenaar aangestel word. Hy voeg by dat „als u hoog Edele het goed denk zal ik mijn verkiesbaar stel over de kaffers as superent.” (64)

Twee jaar later in 1868 het J. Weeber en 34 ander onder wie J. Albasini en J. Vercueil aan die President, terwyl hy in Zoutpansberg was, voorgestel dat 'n Kommissie bestaande uit drie lede benoem word deur die Uitvoerende Raad onder eed en instruksie en onder die naam van Diplomatieke Agente of 'n ander naam „ten einde onlusten onder de naturellen te voorkomen”. Die drie lede sou een liggaam vorm wat in Maart, April en Mei opgaaf moes invorder en dit na die Landdros stuur. Verslag moes aan die President en Uitvoerende Raad gedoen word. Voorts moes hulle „geschillen of kwesties” onder die Naturelle skik asook sake tussen Blank en Bantoe waarneem, met die uitsondering van kriminele sake.

(63) R. 1353/65 : Memorie van C. Botha en andere, ged. Malietziesland, 22/12/65.

(64) R. 1263/66 : H.P. Malan aan President, ged. Hektsrivier, 19/12/66.

Geen patrollies moes sonder die Kommissie se toestemming uittrek nie en die kommissie moes die vryheid hê om op te tree teen onwillige belastingpligtiges. Geskenke moes gelykop tussen die drie verdeel word. (65)

Die Uitvoerende Raad het die memorie na die Volksraad verwys en bygevoeg dat hulle dit nie kan steun nie. (66)

In 1874 het uit Oos-Transvaal ook 'n voorstel gekom in verband met administrasie. Die boere van „Umcomatie" het versoek dat 'n soort van vrederegter in die winter-maande wanneer hulle bosveld-toe trek moet regeer oor die kaffers want hulle verwoes alles terwyl hulle (die boere) in die bosveld is! Hulle sou graag wou sien dat A.J. de Clerk aangestel word want hy is goed bekend onder die kaffers. (67)

Noemenswaardig is 'n gedagte wat Paul Kruger in 1869 uitgespreek het toe hy die tweede kommissie na Zoutpansberg gelei het. Hy het aanbeveel dat „kaffer-magistrate" aangestel word om Naturellesake in die distrikte te behartig. Hy het in alle waarskynlikheid bedoel dat blankes met die magte van magistrate in Naturellegebied gestasioneer moet word. (68)

-
- (65) R. 944/68 : Memorie van J. Weeber en andere, ged. Klipdam, distrik Zoutpansberg, 24/7/68 aan President.
- (66) U.R. 2, U.R.B. ged. 22/8/68, art. 5.
- (67) R. 1847/74 : J.W. Nel en 34 ander aan President en U.R., ged. Umcommatie, 1/9/74.
- (68) R. 1591/69 : Notule van die Kommissie, ged. Goedewensch, 24/11/69. Vgl. De Vaal, Argiefjaarboek, 1953, I, p.124.

STRUWELINGE EN ONMIN OOR DIE SPESIALE AMPTENARE
VIR NATURELLESAKE:

Die gevoel wat Johan Abraham Weeber van Welgevonden, Schoemansdal in 1860 uitgespreek het teen Albasini wat „ageert als een soort van kaffers-Magistraat" en sy bewering dat die veldkornet die saak net so goed indien nie beter nie, kan hanteer, (69) was wel nie 'n algemene opinie nie maar was tog 'n aanduiding van hoe party mense - en daar was stellig meer as net Weeber - oor die spesiaal-aangestelde persone gevoel het.

Landdros Van Nispen het in 1868 gesê dat die betrekking van Superintendente van Naturellestamme groot opskudding en ontevredenheid onder die burgers veroorsaak het en self kon hy geen voordeel daarin sien nie. Vir hom sou dit beter wees as die Superintendente hulle ontslag kry. (70)

Twee jaar tevore in 1866 het Van Nispen voorspel dat 'n botsing tussen die Superintendente en die Veldkornette nie sou uitbly nie omdat daar teenstrydighede in die instruksies van die veldkornette en die superintendente is. (71)

Afgesien van teenstrydighede in die ware sin van die woord (wat eintlik minimaal was) was die groot moeilikheid oorvleueling. Veldkornette is nie onthef of aan bande gelê wat betref hul magte oor

(69) R. 3945/60 : Weeber aan President en U.R.,
ged. 28/8/60.

(70) R. 40/68. Vgl. De Vaal, Argiefjaarboek,
1953, I, p.111.

(71) R. 260/66 ged. 23/2/66.

Naturelle nie en dié ongerymdheid het verwarring in Zoutpansberg veroorsaak. 'n Volksraadskommissie van 15 November 1867 het die redes hiervoor as volg gestel:- „door de onvolledige en elkander tegen sprekende instructien door de toenmalige regering aan den superintendent van kafferstammen, en aan de krijgsofficieren van dat district, met betrekking tot hunne magt omtrent kafferzaken (greep), een groot misverstand onder bovengemelden ambtenaren plaats.....”(72)

Nie net die amptenare nie, maar ook die Naturelle het verward geraak en nie presies geweet wie om te gehoorsaam nie, (73) - enersyds vanweë die administratiewe toestand en andersyds vanweë die twis en verdagsaaiery onder die amptenare self.

Albasini en Duvenage was die twee superintendente wat die meeste in botsing met die veldkornette gekom het maar die ernstiger botsings was tussen Albasini en Vercueil, die landdros. Albasini was by een geleentheid baie verontwaardig oor 'n aanval wat in opdrag van Vercueil deur Michael Buys en Tromp op Davhana (een van Albasini se onderhoriges) gemaak is. Hy het by Vercueil gekla en laasgenoemde het aan hom gesê dat naturellesake tot die amp van kommandante en veldkornette behoort! (74)

(72) Van Jaarsveld, p.295; (R. 758/64.)

(73) R. 933/66 : A.P. Duvenage aan U.R., Kalkfontein, 12/9/66. R. 937/66 : A.P. Duvenage aan Staatsprokureur, Kalkfontein, 12/9/66.

(74) R. 316/64 : Albasini aan Landdros Vercueil, Goedewensch, 3/6/64. R. 328/64 : Albasini aan U.R., Goedewensch, 9/6/64.

Vercueil was egter nie een van die twee nie maar landdros. Boonop was hy bewus van Albasini se aanstelling en sy pligte en die antwoord wat hy gegee het skyn bloot uit persoonlike naywer te gewees het.

In die saak van Munene, waarin Albasini betrokke was, het die onmin jeens laasgenoemde weereens duidelik aan die lig gekom. Albasini het geweier om voor die landdros te verskyn en hom op sy instruksies beroep waarvolgens hy slegs aan die President en Uitvoerende Raad verantwoordelik was. Hierop het Vercueil en sy ondersteuners besluit dat Albasini belet moet word om hom verder met Naturelle-sake in te laat en het die veldkornette opgedra om die sake te hanteer.⁽⁷⁵⁾ Albasini het Vercueil verkla en die Uitvoerende Raad het 'n kommissie gestuur om sake te ondersoek.

'n Versoekskrif is voor die kommissie gelê waarin gevra word dat veldkornette die belastings moet in en dat vaste instruksies in dié verband uitgereik moet word.⁽⁷⁶⁾ Die moeilikhede is egter nie deur die Kommissie opgelos nie.

'n Verdere voorbeeld van teenstrydige instruksies doen hom voor in die gebeurtenis van Munene se verskuiwing. Landdros Vercueil is in Augustus 1864 opgedra om Munene te verskuif met behulp van die krygsoffisiere. Dieselfde taak is

(75) R. 210/64 : F.H. Geyser aan Albasini, Zoutpansberg, 14/4/64.

(76) R. 513/64. J.H. du Plessis e.a. aan Pres. en U.R., Zoutpansberg, 1/8/64.

egter in September 1864 aan Albasini opgedra!
 'n Volksraadskommissie wat die saak van Munene
 ondersoek het sê onder andere dat die gewilligheid
 van amptenare ly onder teenstrydige instruksies en
 dat verwarring daaruit voortvloei. (77)

Abraham Duvenage, self voorheen
 veldkornet en waarnemende Landdros, het kort na sy
 aanstelling aan die President geskryf: „Het spyt
 my gedrongen te zyn Uw. H. Edl. te moeten te kennen
 geven dat sowel de Instructien van den Veldkornet
 als de Wet ter voorkoming van Landlopery, Dievery
 van Kaffers geheel in stryd zyn met myne instructies
 als Superintendent van Kaffers stammen." Voorts
 meld hy dat so 'n toestand tot nadeel van die
 publieke belang is en dat die Naturelle ook
 verward is. Hy vra 'n wysiging van die veldkornet
 se instruksies of van sy eie - so nie sal hy
 bedank. (78) In 1865 het hy egter ook gevra vir
 sy ontslag „mdat de Kaffer-wet veel te wenschen
 overlaat." (79) Nieteenstaande sy klagtes het hy
 tog soms saamgewerk met die ander superintendente
 en die krygsoffisiere. (80)

Van Nispen, die Landdros in Zoutpansberg
 in 1866, wou hê dat die Superintendente onder sy
 gesag moes ressorteer sodat hy 'n ko-ordinerende
 faktor kon wees. (81) Verder wou hy toekomstige

-
- (77) R. 758/64 : Landdros J. Vercueil aan Pres.
 en U.R., Schoemansdal, 11/9/64.
- (78) R. 933/66 : Duvenage aan U.R., ged. 12/9/66.
- (79) U.R. 2, U.R.B. ged. 5/4/65, art. 117.
- (80) R. 106/67 : Notule van byeenkoms gehou deur
 Duvenage volgens art. 3 van sy instruksies
 (geen datum, maar was voor 15/1/68.)
- (81) R. 260/66 : R.A. van Nispen aan Pres.,
 Schoemansdal, 23/2/66.

botsings probeer vermy deur sekere, volgens hom botsende instruksies van amptenare pertinent onder die regering se aandag te bring. Volgens hom het artikel 5 van die Superintendente se instruksies gebots met artikels 39 en 40 van dié van die veldkornet. Artikel 5 het gelui dat niemand geregtig sou wees om enige van die „goevernementsvolk” te huur sonder goedkeuring van die superintendent nie. Die veldkornetsinstruksies het bepaal dat aansoeke om kleurlinge in diens te neem by die veldkornette gedoen moes word en onderhandelings oor diensvolk sonder voorkennis van die veldkornet strafbaar was.

Van Nispen vra toe die Uitvoerende Raad om hom van afskrifte van die superintendente se instruksies te voorsien sodat hy op hoogte van sake kon bly.⁽⁸²⁾

Maar Van Nispen se voorbeeld was swak of hy het geen gesonde basis vir sy argument gehad nie en tewens so skyn dit te gewees het met al die skrywery oor „botsende” instruksies. In die eerste plaas was Albasini se Knopneuse - die sogenaamde goewermentsvolk - nooit onder dieselfde kam geskeer as die stamvolk nie omdat (1) Albasini hul „kaptein” was en hulle sy persoonlike „hulp publico” was; (2) hulle vrygestel was van belasting en onder Albasini se jurisdiksie en beheer gestaan het afgesien van wat wie ookal wou beweer; Ten slotte was die veldkornet-instruksies opgestel vir die veldkornette oor die

(82) R. 291/66 ; R.A. van Nispen aan U.R.,
Schoemansdal, 1/3/66.

hele Z.A.R. afgesien daarvan of hulle in gebiede diens gedoen het waar oorwegend blankes of oorwegend Bantoe gewoon het en Zoutpansberg was een van 'n groot aantal distrikte waar die Bantoe in die meerderheid was en 'n spesiale amptenaar toegesê was. Wat meer waar is, is dat daar nie samewerking was nie vanweë persoonlike naywer en botsende belange.

Met 'n petisie van die publiek en Van Nispen se voorstelle voor hulle, het die Uitvoerende Raad besluit om die superintendente af te skaf omdat die volk daarteen was. Beheer oor Naturelle sou voortaan weer onder die Landdros en veldkornette ressorteer.⁽⁸³⁾

So donker soos die prentjie gewoonlik geskilder word⁽⁸⁴⁾ was dit ook nie. Vercueil, Duvenage en Albasini het dikwels saamgewerk en saam vergader⁽⁸⁵⁾ en soms bitter verskil en getwis.⁽⁸⁶⁾ Die twis oor die spesiale amptenare was egter beperk tot Schoemansdal en op al die ander dorpe waar spesiale amptenare van die een of ander soort was, was geen moeilikheid nie, tewens soos voorheen gesien was daar 'n taamlieke eenparige gevoel vir die beter administrasie van Naturellesake deur spesiale amptenare - of hulle genoem sou word Kaffer-konsul, Diplomatieke Agent, Kaffer-magistraat, Superintendent of Kommissaris,

(83) U.R. 2, U.R.B., ged. 9/4/68, art. 1.

(84) Vgl. De Vaal, Argiefjaarboek, 1953, I, pp.88-112.

(85) Vgl. R. 406/66 : J. Vercueil aan U.R., Schoemansdal, 9/4/66.

(86) Vgl. R. 118/69; Stukke oor Munene en Muzila en stukke oor die ondersoek teen Albasini.

kom nie daarop aan nie.

Al die eksperimente met spesiale persone en al die voorstelle was teen 1876, toe 'n nuwe patroon ontwerp en in werking gestel is met enkele uitsonderings, afgeloop. Te midde van al die eksperimente en voorstelle, onluste en onrus onder Boer en Bantoe, het die Naturelle-administrasie in die meeste gevalle in die bekwame en ervare hande van die gewone landsamptenare, die landdroste, veldkornette en krygsoffisiere, berus.

Die egalige patroon van administrasie is in 1859 met Albasini se aanstelling verbreek en metterjare - selfs na 1870 toe meeste van die eksperimente met superintendent en diplomatieke agente afgeloop was - het die patroon meer en meer verbrokkel. Die verbrokkeling was egter ook nie op 'n vaste patroon nie en het gewissel van die gebruikmaking van die Buys-basters tot 'n veeltalige geheime-agent in die persoon van Theodor Doms, van 'n figuur soos João Albasini (wat byna net so 'n fantastiese lewensgeskiedenis gehad het as Coenraad Buys, die Oos-Kaaplandse Boer wat totaal verkaffer het) tot Stephanus Schoeman, een van die mees stormagtige figure in die geskiedenis van die Republiek.

Maar die Republiek was in die laaste van sy wordingsjare en dit is te begrype dat hierdie stadium van eksperimente, nalatigheid, inkonsekwensies ens., sou volg. Veel kennis is egter in hierdie jare opgedoen deur sowel Blank as Bantoe en veel goeds sou uit die troebel waters te voorskyn kon kom en ten opsigte van Naturelle-administrasie het dit wel gekom in die vorm van 'n heel nuwe patroon vir die administrasie van Naturellesake.